

Роман ХАВУЛА,

кандидат психологічних наук, викладач кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) khavula@mail.ru

ЖИТТЄВА ПЕРСПЕКТИВА ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті аналізуються структурні компоненти, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи, а також соціальна ситуація розвитку і новоутворення юнацького віку та їх зв'язок з побудовою образу майбутнього життя. Встановлено, що з усіх складників життєвої перспективи найбільш часто стосовно юнацького віку вивчаються життєві цілі. Доведено, що юнацький вік є найбільш сприятливим для формування життєвої перспективи особистості.

Ключові слова: психологічна перспектива, особистісна перспектива, життєва перспектива, життєві завдання, життєві цілі, юнацький вік.

Літ. 14.

Roman KHAVULA,

Ph.D. in Psychology, Applied Psychology Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) khavula@mail.ru

PERSONALITY'S LIFE PERSPECTIVE IN ADOLESCENCE

The author analyzes the structural components which ensure the implementation of life perspective, social situation of the development and new creations in adolescence and their connection with the future life image construction. It was found that life goals are the most studied among all the components of life perspective in relation to adolescence. It was proved that adolescence is the most favorable period for the formation of individual's life perspective.

Keywords: psychological perspective, personal perspective, life perspective, life tasks, life goals, adolescence.

Ref. 14.

Роман ХАВУЛА,

кандидат психологических наук, преподаватель кафедры практической психологии
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) khavula@mail.ru

ЖИЗНЕННАЯ ПЕРСПЕКТИВА ЛИЧНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье анализируются структурные компоненты, которые обеспечивают реализацию жизненной перспективы, а также социальная ситуация развития и новообразования юношеского возраста и их связь с построением образа будущей жизни. Установлено, что из всех составляющих жизненной перспективы наиболее часто в юношеском возрасте изучаются жизненные цели. Доказано, что юношеский возраст является наиболее благоприятным для формирования жизненной перспективы личности.

© Хавула Р. Життєва перспектива особистості в юнацькому віці

Ключевые слова: психологическая перспектива, личностная перспектива, жизненная перспектива, жизненные задачи, жизненные цели, юношеский возраст.

Лит. 14.

Постановка проблеми. У сучасній психологічній науці у зв'язку з теоретичною та практичною розробкою проблеми життєвого шляху особистості поняття «життєва перспектива» є предметом активного вивчення. Останнім часом разом із терміном «життєва перспектива» використовують такі поняття, як «часова перспектива», «перспектива майбутнього», «психологічна перспектива», «особистісна перспектива», «особисте майбутнє», «часова перспектива майбутнього» та ін. Одні з цих понять є синонімами, інші позначають близькі, але не тотожні явища, треті – істотно розрізняються. Однак, відсутній змістовний теоретичний аналіз науково-психологічних підходів до розкриття сутності поняття «життєва перспектива особистості» в зарубіжних та вітчизняних джерелах.

Аналіз досліджен. Численні психологічні дослідження показали важливу роль життєвих перспектив в управлінні особистістю часом свого життя й підтвердили, що життєві цілі, поставлені відповідно до здібностей та можливостей особистості, визначають її активність сьогодні (К. Абульханова-Славська, В. Ковальов, О. Кронік, К. Левін, Ж. Нюттен, В. Серенкова, М. Толстих, І. Корчікова, Л. Франк, Г. Шляхтін).

К. Абульханова-Славська, наприклад, розрізняє такі поняття, як «психологічна перспектива», «особистісна перспектива» і «життєва перспектива». На думку дослідниці, *психологічна перспектива* – це когнітивна здатність, що забезпечує людині можливість передбачати майбутнє, формувати його образ та уявляти себе в ньому. *Особистісна перспектива* – це здатність передбачати майбутнє й готовність до нього сьогодні, установка на майбутнє. *Життєва перспектива* – це потенціал, можливості особистості, що об'єктивно складаються сьогодні й повинні виявитися в майбутньому [1].

К. Левін розглядав життєву перспективу як складову загальної часової перспективи, яка ґрунтується на уявленні індивіда про своє психологічне майбутнє й минуле, яке існує в певний момент часу [8]. За Ж. Нюттеном, часова перспектива майбутнього визначає плани, завдання, наміри особистості, відбиває потребово-мотиваційну сферу особистості та може бути представлена як організована в часі ієрархія цілей особистості [10].

Ряд дослідників (Є. Головаха та О. Кронік, І. Дубровіна, М. Толстих та ін.) розглядають часову перспективу як результат продуктивної соціалізації, формування та розвитку особистості, необхідну частину світогляду людини, що визначає й відіграє роль в усвідомленні сенсу життя, у самореалізації, оскільки вона пов'язана з цінностями, планами досягнення можливих цілей. На думку В. Ковальова [5], життєві перспективи є своєрідним «переглядом» буття з фіксуванням у свідомості особистості різних подій, змін результатів діяльності протягом усього її життєвого шляху. Осмислення особистістю її буття сприяє тому, що образ майбутнього створює у суб'єкта стан готовності діяти певним способом, адекватним цьому осмисленню. Д. Леонтьєв та Є. Шелобанова відзначають, що життєва перспектива складається із сукупності обставин та умов життя, які за інших рівних умов створюють можливість оптимізації подальшого життєвого просування [9].

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу особливостей життєвої перспективи особистості в юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на наведені підходи, ми у своїй роботі використовуємо поняття «життєва перспектива особистості», що означає сукупність

уявлень людини про власне майбутнє. Складовими життєвої перспективи виступають психологічне минуле, теперішнє і майбутнє, єдність яких становить часову цілісність. Адекватність сприйняття юнаками свого минулого, а особливо теперішнього, тягне за собою адекватність поглядів на своє майбутнє.

Структурними компонентами, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи, є життєві цілі, плани, програми та набутий життєвий досвід особистості. Життєві цілі виступають основними мотиваційними орієнтирами життєвого шляху особистості щодо власного майбутнього, виконують функцію уявного передбачення результатів діяльності. Як зауважує А. Адлер, формування життєвих цілей починається в дитинстві як компенсація почуття неповноцінності, невпевненості й безпорадності у світі дорослих. Життєва мета формується в ранньому дитинстві під впливом особистого досвіду, цінностей, особливостей самої особистості [2].

Життєві плани є засобами здійснення життєвих цілей, їх конкретизацією в хронологічному та змістовному аспектах. Вони визначають порядок дій, необхідних для реалізації життєвих цілей як основних орієнтирів життєвого шляху в майбутньому. На думку Л. Сохань і П. Кирилова, життєвий план – це система рішень, що відбиває установки й потреби особистості й спрямована на зміну або збереження поточного становища суб'єкта [11]. Розширеним варіантом життєвого плану є життєва програма особистості. Як зазначав М. Гінзбург, і те, й інше є системою цілей, а відмінність між ними полягає в тому, що в життєвій програмі фіксуються основні життєві цілі без жорсткої фіксації термінів їх виконання, при цьому життєві плани прив'язані до конкретних термінів [3].

Т. Титаренко відводить значну роль у формуванні життєвих планів життєвим завданням. На її думку, в них об'єднуються емоційні й раціональні форми структурування майбутнього. Життєві завдання більш насичені емоційно та передбачають конкретні умови своєї реалізації, що суттєво відрізняє їх від життєвих цілей. При цьому механізмом, через який особистість реалізує себе і створює свої уявлення про майбутнє у співвіднесенні з життєвими завданнями, є життєві домагання. Адекватність постановки життєвих завдань є передумовою для формування бажаної ідентичності та досягнення бажаного майбутнього [12].

Важливим для нашого дослідження є питання про особливості життєвої перспективи в юнацькому віці. Традиційно юнацький вік розглядається як період здійснення життєвого самовизначення особистості, активного вибору нею напрямку майбутнього життя. Головною особливістю цього вікового періоду вважають саме спорядованість у майбутнє (Л. Божович, Л. Кагермазова, І. Кон, В. Мухіна, Л. Регуш, І. Шаповаленко та ін.).

Знаходженню власної ідентичності в юнацькому віці сприяє потреба у переживанні відчуття самотності, яке дозволяє юнакам та дівчатам долати протиріччя у її формуванні. Формування ідентичності як правило пов'язують з особистісним і професійним самовизначенням у юнацькому віці. Ризики, пов'язані з формуванням дифузної ідентичності в юнацькому віці, співвідносяться із соціальною ситуацією розвитку, яка визначається необхідністю почати самостійне життя, обрати свій життєвий шлях, розпочати здійснення задуманих планів (Л. Божович, І. Кулагіна, В. Колюцький, Н. Палагіна). Це вік вибору майбутньої професії, власного життєвого шляху. О. Сергеєнкова та співавтори зазначають, що соціальна ситуація в юнацькому віці може розгортатися в одному з трьох варіантів, пов'язаних із соціальним статусом старшокласника, студента чи працівника, причому оптимальним автори вважають статус студента, оскільки в студентстві, одночасно з професійним становленням, реалізується необхідна юнакові самостійність, накопичується досвід спілкування, розвивається інтелект. І. Кулагіна

і В. Колюцький підкреслюють, що помилки особистого вибору, зроблені в цьому віці, мають суттєвий негативний вплив на все життя [7].

Серед основних новоутворень юнацького віку більшість авторів називають життєві плани та життєву перспективу, саморефлексію, готовність до самовизначення, розширення сфер життя, у яких бере участь юнак (Л. Божович, Л. Виготський, В. Слободчиков, Н. Палагіна, Е. Шпрангер). Серед новоутворень цього віку відзначають також усвідомлення молодою людиною власної індивідуальності, самовизначення в суспільстві, розширення кола спілкування, усвідомлення свого призначення в житті, стабільний образ «Я». Важливим новоутворенням когнітивних процесів юнаків та дівчат є здатність до осмислення оточуючої реальності та розуміння індивідуального досвіду за допомогою смислових символів, завдяки чому в ранній юності формується така ознака образу світу, як символічність.

Як бачимо, і соціальна ситуація розвитку, і новоутворення юнацького віку пов'язані з побудовою образу майбутнього життя, життєвої перспективи. У зв'язку з цим особливої уваги потребує вивчення життєвих цілей, планів і завдань, які визначають для себе молоді люди в юнацькому віці.

Підготовка до дорослого життя робить орієнтацію на майбутнє основним виміром самосвідомості юнаків та соціальним завданням цього віку. Під час переходу від підліткового до юнацького віку відбувається зміна ставлення до майбутнього: якщо підліток дивиться на майбутнє з позиції теперішнього, то юнак – з позиції майбутнього [6]. Проаналізувавши численні дослідження (І. Деміна, Р. Шаміонов та А. Тугушева), ми встановили, що з усіх складників життєвої перспективи найбільш часто стосовно юнацького віку вивчаються життєві цілі.

У своєму дослідженні І. Деміна вивчала суб'єктивно оцінювану ймовірність досягнення життєвих цілей на вибірці старшокласників. На основі отриманих результатів вона встановила таку ієрархію суб'єктивно досяжних життєвих цілей у юнацькому віці: отримання професії (27 %), закінчення школи (24 %), створення сім'ї (14 %), вступ до ВНЗ (11 %), хороша робота (8 %) [4].

Дослідження Р. Шаміонова та А. Тугушевої біло спрямоване на вивчення уявлень юнаків і дівчат про психологічні особливості успішної людини та порівняння особливостей планування життя у респондентів, які відповідають чи не відповідають критеріям успішності [13]. Серед психологічних характеристик успішної людини студенти вказали самостійність, волелюбність, вдумливість, активність, винахідливість. Психологи з'ясували, що «успішні» дівчата у 68 % випадків більш відповідально підходять до планування життєвої перспективи. У життєвих планах на період до 30 років частина з них прагне влаштувати особисте життя, інші – побудувати успішну кар'єру. Згодом у тих дівчат, які надали перевагу сім'ї, зберігається пріоритет сімейних цінностей. У групі дівчат, які обрали кар'єру, переважає орієнтація на активне, різноманітне життя й професійне й кар'єрне зростання. Серед «успішних» юнаків виявилось 80 % таких, які побудували повністю складені життєві плани. Так само, як і дівчата, вони розділилися на дві групи. У першій групі юнаки до 30 років розраховують спочатку забезпечити себе гідною роботою, а надалі орієнтовані на утримання стабільного, благополучного соціального положення, а також на турботу про дітей. Інша група перш за все прагне до створення сім'ї. Загалом для «успішних» юнаків та дівчат характерна значна орієнтація на матеріальну й особистісну автономію. «Неуспішні» дівчата закінчили складання планів тільки в 50 % випадків. Частина з них також орієнтована на сім'ю, інша частина – на кар'єру. Проте автори дослідження відзначають, що варіативність життєвих цілей

у них значно менше, ніж в «успішних». «Неуспішні» юнаки завершили складання планів у 61 % випадків, особливості їхнього плану збігаються з планами дівчат майже до 60-літнього віку, стосовно якого невизначеність планів у юнаків стає набагато вищою, ніж у дівчат [6].

Висновки. Отже, ми розглядаємо життєву перспективу як образ майбутнього, сформований установками й очікуваннями, який має основу у вигляді реальних життєвих досягнень. Життєва перспектива вибудовується у вигляді упорядкованого життєвого плану, зміст якого складають життєві завдання. Особистісні цінності є стійкими орієнтаціями особистості, що забезпечують спадкоємність майбутнього стосовно теперішнього. Дослідження проблеми образу майбутнього в юнацькому віці засвідчують, що цей період є найбільш сприятливим для формування життєвої перспективи особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К. Жизненные перспективы личности / К. Абульханова-Славская // Психология личности и образ жизни / [под ред. Е. Шороховой]. – М., 1987. – С. 149–151.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер / [пер. с нем. и вступ. ст. А. М. Боковой]. – М. : Фонд «За экон. грамотность», 1995. – 291 с.
3. Гинзбург М. Личностное самоопределение как психологическая проблема / М. Гинзбург // Вопр. психологии. – 1988. – № 2. – С. 19–26.
4. Демина И. Изучение жизненных перспектив старшеклассников в контексте субъективной картины жизненного пути : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / И. Демина. – М., 1997. – 145 с.
5. Ковалев В. Личностное время и жизненный путь личности / В. Ковалев // Психология личности и время жизни человека. – Черновцы, 1991. – С. 5–14.
6. Корчікова І. Особистісна автономія як чинник визначення життєвої перспективи в юнацькому віці : дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 / І. Корчікова. – К., 2013. – 246 с.
7. Кулагина И. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека : учеб. пос. [для студ. высших учеб. заведений] / И. Кулагина, В. Колюцкий. – М. : Сфера, 2001. – 464 с.
8. Левин К. Определение понятия «поле в данный момент» / К. Левин // Хрестоматия по истории психологии (период открытого кризиса: начало 10-х – середина 30-х годов XX века). – М. : МГУ, 1980. – 296 с.
9. Леонтьев Д. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д. Леонтьев, Е. Шелобанова // Вопр. психологии. – 2001. – № 1. – С. 57–65.
10. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен / [пер. с англ. Е. Ю. Патяевой и др.]. – М. : Смысл, 2004. – 607 с.
11. Стиль жизни личности : теорет. и методол. проблемы / [отв. ред. Л. Сохань, В. Тихонович]. – К. : Наук. думка, 1982. – 372 с.
12. Титаренко Т. Життєві завдання особистості як соціально-психологічний чинник моделювання майбутнього / Т. Титаренко // Наук. студії із соц. та політ. психології : зб. ст. – К., 2007. – Вип. 16 (19). – С. 304–311.
13. Шамионов Р. Представления о социальной успешности и самоопределении молодежи / Р. Шамионов, А. Тугушева // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 3. – С. 1–10.
14. Шегда О. Дослідження життєвих перспектив студентів першокурсників / О. Шегда, М. Андрущак // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. Сухомлинського : зб. наук. пр. Сер. «Психологічні науки» / [за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової]. – Миколаїв, 2012. – Вип. 8. – Т. 2. – С. 356–365.

REFERENCES

1. Abul'hanova-Slavskaja K. Zhiznennye perspektivy lichnosti / K. Abul'hanova-Slavskaja // Psihologija lichnosti i obraz zhizni / [pod red. E. Shorohovoj]. – M., 1987. – S. 149–151.
2. Adler A. Praktika i teorija individual'noj psihologii / A. Adler / [per. s nem. i vstup. st. A. M. Bokovikova]. – M. : Fond «Za jekon. gramotnost'», 1995. – 291 s.

3. Ginzburg M. Lichnostnoe samoopredelenie kak psihologicheskaja problema / M. Ginzburg // Vopr. psihologii. – 1988. – № 2. – S. 19–26.
4. Demina I. Izuchenie zhiznennyh perspektiv starsheklassnikov v kontekste sub#ektivnoj kartiny zhiznennogo puti : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05 / I. Demina. – M., 1997. – 145 s.
5. Kovalev V. Lichnostnoe vremja i zhiznennyj put' lichnosti / V. Kovalev // Psihologija lichnosti i vremja zhizni cheloveka. – Chernovcy, 1991. – S. 5–14.
6. Korchikova I. Osobistisna avtonomija jak chinnik viznachennja zhittevoi perspektivi v junac'komu vici : dis. ... kand. psih. nauk : spec. 19.00.07 / I. Korchikova. – K., 2013. – 246 s.
7. Kulagina I. Vozrastnaja psihologija: polnyj zhiznennyj cikl razvitija cheloveka : ucheb. pos. [dlja stud. vysshih ucheb. zavedenij] / I. Kulagina, V. Koljuckij. – M. : Sfera, 2001. – 464 s.
8. Levin K. Opredelenie ponjatija «pole v dannyj moment» / K. Levin // Hrestomatija po istorii psihologii (period otkrytogo krizisa: nachalo 10-h – seredina 30-h godov XX veka). – M. : MGU, 1980. – 296 s.
9. Leont'ev D. Professional'noe samoopredelenie kak postroenie obrazov vozmozhnogo budushhego / D. Leont'ev, E. Shelobanova // Vopr. psihologii. – 2001. – № 1. – S. 57–65.
10. Njuttен Zh. Motivacija, dejstvie i perspektiva budushhego / Zh. Njuttен / [per. s angl. E. Ju. Patjaevoj i dr.]. – M. : Smysl, 2004. – 607 s.
11. Stil' zhizni lichnosti : teoret. i metodol. problemy / [otv. red. L. Sohan', V. Tihonovich]. – K. : Nauk. dumka, 1982. – 372 s.
12. Titarenko T. Zhittevi zavdannja osobistosti jak social'no-psihologichnij chinnik modeljuvannja majbutn'ogo / T. Titarenko // Nauk. studiji iz soc. ta polit. psihologii : zb. st. – K., 2007. – Vip. 16 (19). – S. 304–311.
13. Shamionov R. Predstavlenija o social'noj uspeshnosti i samoopredelenii molodezhi / R. Shamionov, A. Tugusheva // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 2009. – № 3. – S. 1–10.
14. Shegda O. Doslidzhennja zhittevih perspektiv studentiv pershokursnikiv / O. Shegda, M. Andrushhak // Nauk. visn. Mikolaïv. derzh. un-tu im. V. Suhomlins'kogo : zb. nauk. pr. Ser. «Psihologichni nauki» / [za red. S. D. Maksimenka, N. O. Evdokimovoji]. – Mikolaïv, 2012. – Vip. 8. – T. 2. – S. 356–365.

Статтю подано до редакції 12.02.2015 р.